

More i visine

Lavirint sunca, stijena i sjenki u najpoznatijem braku na Jadranskom moru. Gradići koji pitaju: kakva si vrsta putnika? Jedan visoki mauzolej i puno niskih čamaca među lokvanjima. Najveće jezero na Balkanu. Najveći rezervat ptica u Evropi. Najstarija maslina na Balkanu. Soli koliko možemo da ponese, a platićemo odjećom

Na ovo putovanje krećemo ispred Herceg-Novog, na raskrsnici na koju se dolazi idući sa graničnih prelaza Debeli brijeg i Kobilica (Konfin). Krećemo ka gradu, putem E65/E80.

Herceg-Novi je grad visoke kulturne i istorijske vrijednosti o kome bi se moglo pisati nadugačko i naširoko - ostavićemo svakome da ga otkriva sam i napomenućemo samo da se u njemu treba zadržati bar par dana. U gradu postoji auto-kamp Full Monte.

A kad jednom krenemo nastavićemo uz obalu, ka istoku. Niže se ogrlica bliskih mjesta:

- Zelenika (auto-kamp „Zelenika“, veliki market u kome se prodaje zdrava hrana) - Kumbor sa auto-kampovima „Đardin“, i „Nirvana“ (skretanje za ovaj drugi je desno na ulazu u Kumbor, a onda se putem uz samu vodu vozi još malo više od 1 km) - Baošići (auto-kampovi „Oaza“ i „Vujisić“) - Bijela (auto-kamp "Bijela") Na izlazu iz Bijele je odmorište sa prostorom za parkiranje. Kilometar i po dalje, u Kamenarima, je pristanište trajekta za Lepetane, na drugoj strani zaliva, a u tom mjestu je i auto-kamp "Nina".

Još jedno odmorište postoji oko 400 m od izlaska iz Veriga, najužeg dijela Bokokotorskog zaliva, ali atraktivnije je sljedeće, upravo na samom izlazu (Turskom rtu) – odatle je najbolji pogled na čuvena minijaturna ostrvca sa crkvama Sveti Đorđe i Gospa od Škrpjela.

Sa rta kopno i put skreću lijevo, i pred nama se otvara unutrašnji dio zaliva. Oko 2,5 km od rta prolazimo pored malog auto-kampa „Đule“, a 600 m dalje, pored velikog auto-kampa „Naluka“.

Kada iza kampa minemo kroz mjestašce Donji Morin, stići ćemo do mjesta na kome ćemo na neko vrijeme prekinuti fino krstarenje kroz Boku Kotorsku, i krenuti na detur do Grahovskog jezera. Na raskrsnici skrećemo lijevo i novim širokim putem koji vodi ka Nikšiću (R11) penjemo se uz moćni zid Sokolove grede. Prolazimo četiri kratka tunela (iza četvrtog je dijelom asfaltirano proširenje na kome se možemo zaustaviti da bismo uživali u pogledu, jer smo sada već 300 metara iznad vode u zalivu). Uspon je dalje malo veći ali ne preko 8%. Na oko 10 km od morinjske raskrsnice dolazimo na mjesto na kome se lijevo odvaja put za Crkvice a desno širok novi asfalt koji vodi ka starom putu za Risan. Kasnije ćemo krenuti na tu stranu, ali sada nastavljamo pravo, kroz kameno more u predjelu zvanom – Kameno more.

Uspon lagano popušta, i iza šestog tunela počinjemo spust u prostrano i slikovito Dragaljsko polje, kome sigurnost daju prijateljska pleća okolnih brda. Ovo je mali, zaokruženi svijet za sebe, svijet kome ne treba niko drugi, u kome bi valjda i igla kompasa odbila da se vrti, a i vrijeme jedva da curka: čemu istoci i zapadi, čemu sekunde i sati, kad će ovdje sunce vječito sijati i dani će svi biti isti – uredni, umiveni i

prozračeni svjetlom visine. Tako se gordi Dragaljsko polje, između dvije oluje. A kad sunce nestane i naiđe oluja, sva se prošlost sravnjuje i spira grmljavinom i potopom, rađa se novo polje i novi svijet koji onda misli: čemu sjever i jug, čemu sekunde i sati... Eto, to treba znati i o stanovnicima ovog kraja: gledaj ih danas, vrati se za godinu dana, i prevarićeš se – misliš da gledaš ista lica, a u stvari su to nova djeca neke tek minule oluje.

Tarući se o magiju dragaljsku, nadomak Grahova ostavljamo novi put i skrećemo lijevo ka prijatnom centru tog mjestašca. Nastavićemo još 3 km uzanim putem, dok ne stignemo na raskrsnicu na kojoj se desno skreće ka već sasvim bliskom jezeru. Taj dio puta (malo manje od 2 km) je samo za motocikle i automobile, eventualno još i za „S“ kampere, s obzirom na to da je par posljednjih krivina uzano, oštro, i vrlo strmo (12%). Osim toga, mjesta za parkiranje i okretanje je malo – 5-6 automobila, i već će biti popunjeno. No, šetnja od dva kilometra će nam sigurno prijati, a kad zelenkasta voda jezera prvi put baci odbлесak ka nama (31 km od morinjske raskrsnice), biće to sasvim dobra nadnica za uloženi trud.

Grahovsko jezero je malo, dobro sakriveno među brdima, ima čudne obale čiji slojevi izgledaju kao stepenice kakve bi smislio Gaudi, a dobro je snabdjevenom mirom i pristojnim slojem one čarolije sa Dragaljskog polja koja struji čak ovamo.

Nazad u Boku, istim putem. Pa ne baš istim: na početku Dragaljskog polja, kod usamljene male crkve koja se vidi odasvud, možemo da skrenemo desno, na stari put koji vodi preko zaseoka Han; asfalt je malo gori, ali će ovuda biti možda malo zanimljivije. Putevi teku kroz polje svaki svojim poslom, ali se posle 4 km opet sastaju.

Na raskrsnici koju smo ranije pominjali, na ivici Kamenog mora, sada ćemo skrenuti lijevo i unazad, ka starom putu za Risan. (Nije za „L“ kampere jer ono što kasnije dolazi je previše usko, a i „M“ kampere čeka precizno manevrisanje). Do naredne raskrsnice (2km dalje) vodi širok novi asfalt, ispod koga ćemo na jednoj padini primijetiti i dio starog austrijskog puta za Risan - ove su padine i strmine dakle oduvijek bile popularne među neimarima puteva. Najzad krećemo u ludi spust ka Risnu, naš kolovoz se sužava na malo više od 3 m i postaje loš (rupe - ovaj put je prepušten zubu vremena i onog drugog vremena, i sada ga koriste samo rijetki radoznalci poput nas).

Nagib nije pretjeran, ali serpentine sa uzanim asfaltom, i bez ograde na ivici iza koje je četiri stotine metara dubok ambis, sasvim fino konkurišu čuvenom bolivijskom „Putu smrti“. Stajaćemo svaki čas, koliko da osmotrimo put toliko i da upijamo panoramu Risna i Boke: drugačija je sa svake krivine, i prevarićemo se svaki put kad budemo pomislili da smo najzad snimili onu pravu, konačnu fotografiju (zato će putnici vjerovatno ostaviti svoje vozače pa krenuti pješke... i neće biti mnogo sporiji).

Na jednom mjestu treba proći oko 100 m makadama, iza koga treba ukrotiti još tri serpentine, i eto nas već u prvim ulicama Risna. Namćorasti put će nas na obalu ispljunuti kod parka u centru, i pravo u kratki ali prekrasni drvored palmi.

Risan traži naše vrijeme, da nam svojim neodoljivim kamenim zdanjima i ulicama u kojima se cakli kamen uglačan hodom generacija, ispriča svoju priču o sebi i o Boki. Jer svaki stari grad u zalivu ima drugačiju priču, zato što svaki sjedi na drugom mjestu, gleda druge stijene i vrhove, svakome sunce

drugačije izlazi i zalazi. Ako jednome namjernik dođe raspoložen i pričljiv, do drugoga će stići umoran i ćutljiv, na dva mjesta će isti ćovjek vjerovati da ga ćekaju dvije različite sudbine, isprićaće dvije verzije događaja i tako priložit i dva svoja različita zrnca za dvije različite istorije koje se od takvog materijala stvaraju i hrane. Takva je Boka, nevjesta Jadrana – lavirint mora i kopna, zamršeno pletivo svjetlosti i sjenki koje kaplju sa brda, vrzino kolo ljudskih karaktera – i takva je oduvijek bila.

Da se vratimo onom drvoredu palmi: kroz njega ćemo krenuti vožnju po zalivu.

Oko 1,3 km od parka u Risnu prolazimo pored skretanja (desno) do nekoliko stotina metara udaljenog manastira Banja sa crkvom Svetog Đorđa. Postanak manastira se vezuje za 12. vijek, a on ne mari za to već samo mirno sjedi na svojoj divnoj lokaciji (ćija se ljepota ipak najbolje otkriva s vode). Imao je veliki znaćaj u prošlosti, jer je tokom više vijekova bio centar duhovnog života i prosvetiteljstva u ovim krajevima.

Malo dalje je rt Murva, iza koga ćemo se najviše primaći Gospi od Škrpjela i Svetom Đorđu: samo nas ćetiri stotine metara dijeli od ta dva dijamantska dugmeta kojima se voda u zalivu kopća na njedra Boke.

A tu je već i sljedeć i stari gospodin: Perast: Koja smo vrsta gostiju: ćila ili (s)umorna?

Na istoćnoj strani zaliva put okreće sa sjevera na jug i odvodi nas u najdalji kut, u kome more miluje zidine Kotora. Domaćin i ključar Boke, nosać na koga nikad sasvim ne slijeću bijeli avioni oblaka, podmornica koja roni kroz duboke vode istorije, vjećiti kosac morskih talasa i pogureni nosać Lovćena – sve je to ovaj grad koji uspijeva da izađe na kraj sa svim vremenima, sa svim ljudima, i sa svim zemljotresima.

Od Kotora prelazimo na južnu stranu Boke, manje prometnim putem koji će nas bojažljivo provesti ispod gorostasnog Vrmca – grebena koji Boku dijeli na dva svijeta – pa preko puta Perasta, i uvesti na drugu stranu tjesnaca Verige. Na putu do tamo proći ćemo crkvu Svete Marije iz 1774. godine i, na rtu Verige, crkvu Gospe od Anđela (1585. god.) Nadomak Lepetana i pristaništa trajekta je, malo iznad puta, i crkva Svetog Antuna (1760. god.).

Iza Lepetana je auto-kamp „Lovćen“, a u Tivtu istoimeni auto-kamp.

Na ivici tivatskog aerodroma je raskrsnica na kojoj vrijedi napustiti našu rutu na neko vrijeme i skrenuti lijevo, do 1,5 km udaljene plaže Kalardovo. Ovo veselo mjesto sa odličnim restoranom, smješteno je u maloj uvali Krtole ćiji južni krak ćini sićušno Ostrvo cvijeća.

Ostrvo je nekada bilo jedno od najpopularnijih mjesta u Boki, a danas je nekim ćudom, ili zbog spleta ćudnih okolnosti - zapušteno. No, romantićne duše će upravo zbog toga užit i u šetnji po njemu. Od „crnogorskog kontinenta“ je odvojeno samo uzanom linijom vode koja se lako prelazi. Na ostrvu se nalazi i manastir Svete Trojice, a naravno postoji i plaža – šta više tražit i od nećega što je tri stotine metara dugo a dvjest i široko? Neko drugo, više razmaženo ostrvo, u takvim bi uslovima jednostavno odbilo da postoji.

Nazad na našu rutu: na drugom kraju aerodroma je kružni tok na kome se lijevo može ka Kotoru, prečicom kroz tunel Vrmac (tu mogućnost ćemo iskoristiti kasnije), a desno se ide na poluostrvo Luštica, prema Radovićima i Krašićima. Prava stvar za posvećene istraživače, pa ćemo okrenuti na tu stranu.

Put je normalne širine ali je kasnije uži, a malo iza skretanja za Rose širina je 3 m, pa će oni „L“ kamperi za koje je ovo previše usko preskočiti ovaj dio putovanja, i krenuti odmah kroz tunel.

Šest km od kružnog toka je „čvor“ našeg putovanja po Luštici. Skrenućemo desno, ka Krašićima i Rosama, a na kraju kruga po poluostrvu vratićemo se ovdje slijeva, iz smjera uvale Oblatna.

Put vodi obalom, pa se podrazumijevaju zanimljivi vidici. Blizu nam je ostrvo Sveti Marko, prvi komšija Ostrva cvijeća, a prolazimo i najširim dijelom Bokokotorskog zaliva.

Na oko 10 km od kružnog toka ostavljamo obalu i krećemo uzbrdo ka selu Zabrdje. Uspon je povremeno 10%. U blizini male crkve Sv. Nedelje je lep vidikovac: sa visine od 300 m pod nama se otvara pogled na Kumborski tjesnac (drugo najuže mjesto u zalivu), umiljato trepere krovovi u Kumboru i Đenovićima.

Najbolji pogled ka Herceg-Novom je 1,5 km dalje: u raštrkanom seocu Klinci desno od puta je proširenje koje se završava velikom, niskom stijenom: tek posmatrajući odavde grad koji cvjeta na drugoj strani zaliva, možemo da spoznamo grandioznost prostora u kome se smjestio. Moćni vrhovi Rubodola i greda Dobraštice, hraneći se morskom modrinom izrastaju do visine od 1500 m, i čine pozadinu pozornice na kojoj kameni grad nastupa već vijekovima.

Ubrzo stižemo na raskrsnicu na kojoj ćemo pravo i strmo nizbrdo krenuti do 4 km udaljenog seoca Rose. Put do dolje je širok 3,5 m, nagib dostiže 10%, a na kraju puta je malo mjesta za parkiranje i okretanje, tako da ovo nije poduhvat za „L“ i „M“ kampere, a i „S“ kamperi mogu da očekuju malo manevrisanja.

Rose su ribarsko seoce, ali danas već (pomalo tajni) turistički kult Boke. Popularno utočište umjetnika, osim divnih starih kamenih kuća sa balkonima koji povazan pričaju s morem, ono nudi i uličice bez automobila: na ulazu se put završava i dalje se može samo pješice. Ljeti se lako može desiti da mali parking na tom mjestu bude pun, zato je pametno doći što ranije ujutro (kad su Rose uostalom i najljepše).

Natrag na raskrsnicu, pa nastavljamo naš krug. Odavde krećemo na južnu stranu poluostrva i počinjemo povratak ka Tivtu. No, prije no što stignemo tamo ima još mnogo toga što ćemo vidjeti.

Oko 400 m posle raskrsnice je vjerovatno najuža tačka na krugu – između kamenog zida lijevo i kućice desno, ima samo 3 m.

Na 29 km od kružnog toka u Tivtu je skretanje ka 4 km udaljenom mjestu Žanjice i tamošnjoj lijepoj plaži. Slično kao i kod Rosa, put je širok 3,5 m, mada je spust blaži – do 8%. Osim toga, pri kraju puta postoji dovoljno mjesta za parkiranje u maslinjaku (parking se naplaćuje).

Šljunkovita plaža u Žanjicama je nekada bila pomalo divlja oaza nasuprot ostrvcu Mamula i njegovoj tvrđavi. Danas su tu kafići, suncobrani i ležaljke, i naravno više turista, ali je i dalje lijepo opružiti se tu na suncu ili zaplivati u prozirnoj vodi.

Nazad i uzbrdo na raskrsnicu, ali samo pola kilometra dalje čeka nas novi spust, ovog puta na jedno zaista posebno mjesto. Tri i po metra širine i 8% nizbrdice dovešće nas posle 3 km do hlada starog maslinjaka u kome se nalazi kamp Begović. Nema mnogo gostiju na ovom mjestu koje je još uvek malo poznato, a ono što je izuzetno čeka nas na kraju maslinjaka: fantastične, dvadesetak metara visoke kamene ploče čine obalu uvale Veslo. Ovo je zasigurno jedna od najljepših plaža u cijeloj Boki – ako to što se pred nama spušta do vode nestvarne boje, uopšte možemo nazvati plažom. More se igra u širokom amfiteatru koje je izvajalo i u kome su talasi jedini glumci, a iz loža u kojima su namještaj peškiri i po koji dušek, šaka srećnika zaneseno prati ko zna koji čin predstave.

U kampu postoji kafe, a restorana za sada nema, tako da ako želimo da ostanemo ovdje (a željećemo), treba se prije dolaska snabdjeti namirnicama. Tu su mokri čvor i tuševi, i dovoljno mjesta za parkiranje u hladu. Cijena: 7,5 evra po osobi, bez obzira na vrstu vozila.

Kad se iz uvale popnemo nazad i produžimo putem ka Budvi, naići ćemo na dionicu dugu nešto malo više od kilometra, na kojoj je put širok 3,5 m. To neće biti preveliki problem jer su vozila rijetka (kao uostalom na čitavom krugu).

Kolovoz se poslije ovog uskog dijela širi na 4,5 m, ali se ubrzo ponovo na jednom mjestu sužava na samo 3 m. Spuštamo se lagano ka uvali Oblatna, a na raskrsnici na samoj obali ćemo najprije skrenuti desno, ka plaži Luštica.

I ovo je lijepa plaža, ali poznata i uvijek krcata. Za one koji vole gužvu i glasnu muziku iz razglasa, ovo će biti dovoljno dinamično mjesto.

Preostaje još da putem normalne širine preko Radovića stignemo do ranije pomenutog „čvora“ ove male ekspedicije koja nam je pružila puno zadovoljstva, a odatle nije daleko ni kružni tok na kome ćemo sada nastaviti pravo, u tunel Vrmac.

Po izlasku iz tunela smo već u Kotoru, i odmah skrećemo lijevo i uzbrdo, putem koji se penje na južni „rep“ Vrmca. Počinje nova faza u našem putovanju rutom 3 – privremeno ostavljamo more i krećemo u planine. Na Vrmcu se na mjestu Trojica nalazi raskrsnica sa koje lijevo kreće uspon ka prevoju Krstac (942 m), a pravo se ide ka Budvi.

Uspon ka prevoju je kulturni doživljaj u Crnoj Gori – vozači i putnici vole da se pohvale da su prošli njime. Jer, asfalt koji serpentinu po serpentinu grebe ogromni zid Lovćenskih strana je malo čudo, rezultat upornosti i hrabrosti graditelja. Ne treba ni spominjati da je „snabdjeven“ tonama sjajnih pogleda – skoro svaki metar je vidikovac. Ali to je i uzak put, nagiba do 11%, sa prilično saobraćaja, tako da je prikladan samo za „S“ kampere, vozači „M“ kampera moraće sami da odluče da li će krenuti ili ne, a što se tiče „L“ kampera – najbolje je da na raskrsnici na Vrmcu sa koje kreće uspon produže pravo i nizbrdo ka Budvi, odakle se kasnije mogu lako spojiti sa rutom.

I tako, krivinu za krivinom, uzliječemo u pogled kao iz aviona. Za nama ostaje sve manji Kotor, a rukavac zaliva ispred njega pretvara se u blistavu traku u dubini. Na samom početku uspona, oko 3 km od raskrsnice, nalazi se odmorište sa klupama i nadstrešnicom. Nezahvalno je procjenjivati, ali vjerovatno najbolji pogled je sa krivine koja se nalazi na 12,7 km od raskrsnice. Sedamsto metara dalje je proširenje na kome se može parkirati jedan kamper. Na vrhu strana, kad uspon već popusti i kad budemo očekivali da stjuardese posluže osveženje, eto dobre zamjene: restoran „Nevjesta Jadrana“, na lijevoj strani puta (15,6 km od raskrsnice) i sa mjestom za parkiranje dva kampera.

Na samom prevoju ćemo ostaviti put koji produžava ka Njegušima i skrenuti desno na dobar nov asfalt širine 3,3 m, na kome uspon ide do 8% (ovo ponovo nije za „L“ kampere koji preko Njeguša treba da produže do Ivanovih Korita, a i za „M“ kampere će biti malo tijesno).

Ovaj prelijepi put nas uvodi u srce Nacionalnog parka Lovćen, i nudi nam (5 km od prevoja) izuzetno mjesto: valjda najljepši vidikovac u čitavom ovim kraju, na kome se na drvenim stolovima sa klupama služi pogled na čitavu Boku, spakovan u lanč-paket.

U Nacionalnom parku se ne može propustiti uspon na sam Lovćen, do Njegoševog mauzoleja. I planina i mauzolej su simbol Crne Gore, tema bezbrojnih pjesama i priča. Ako želimo da dohvatimo delikatni veo duše zemlje i njenih ljudi, ovo je prilika za to. Visine, kamen, plavetnilo neba i jednostavno, svedeno kameno zdanje kome se prilazi stazom na sječivu završnog grebena – to je suština mauzoleja. Visine svake vrste kojima se oduvijek strasno stremlje bile one realne ili ne, kamena ogrubelost na nedaće sudbine i težak život u kamenu i kršu, opsesija nebom kao jedinom granicom junaštva, slavljelog i slivenog u pjesme guslara bez kojih se ne može, i

jednostavno, svedeno zdanje nacionalnog karaktera koje ima da kaže samo: „sloboda“ - to je suština Crne Gore.

Poeziju i ideale na stranu, do pod mauzolej se stiže dobrim i širokim putem koji se završava na prostranom parkingu ispred ulaza u tunel sa stepenicama. Tunel je dug i strm, a tako i treba da bude – pripremiće nas za izlazak na magični prolaz u visini koji počinje na drugoj strani, i učiniti da mjestu počinka Njegoša pridemo kako se i pristoji, bez daha. (Ako već ne zbog poštovanja prema Njegošu, onda barem stoga što su nas stepenice dovele u to stanje.)

Sa Lovćena se kroz sjajan predio brzo stiže do Ivanovih Korita i čuvenog, u pjesmi opjevanog izvora. Osim hladne vode ovdje ima i hotela, par restorana, čak i jedan „adventure park“, i ako odlučimo da malo produžimo boravak u Koritima svi uslovi su tu.

Malo pored livada i malo kroz šumu, prolazimo rampu na izlazu/ulazu u Nacionalni park, i eto nas na Cetinju (14.000 stanovnika). Od svih gradova u Crnoj Gori, ovaj sebe najviše cijeni i voli. A zaista, osnovan u 15. veku, nekadašnja prestonica Kraljevine a danas počasnica Republike, predstavlja čvor izuzetnog istorijskog i kulturnog nasljeđa od velike vrijednosti. Nudi lijepe ulice sa rakošnim starim fasadama i otmenim balkonima, manastir, kraljevsku palatu, Njegošev i Narodni muzej...

Ipak, najveća zanimljivost i dragocjenost na Cetinju su njegovi stanovnici. Oni se ne bave sitnicama i svoj grad skromno i realno smatraju prestonicom Evrope koja to zvanično nije samo zbog zakulisnih političkih igara. Zatim, teško da će se naći drugo ovako malo mjesto sa toliko talentovanih i strasnih govornika – to je ovdje crta karaktera, a ne nešto što se stiče školovanjem. Besjedi se na sve teme, od politike i istorije, preko sporta do razonode. Nije toliko važno o čemu se priča, nego kako se priča, i pravi cetinjski govornik ne bira temu nego riječi, koje kiti i sa beskrajnim zadovoljstvom slaže pred slušaoca. Ako svratite u neki kafe, možda ćete tamo ostati sat vremena duže slušajući neko izlaganje sa susjednog stola, koje će posle kratkog upoznavanja i kurtoazne razmjene uvodnih rečenica, biti namijenjeno samo vama. Nepoznavanje jezika na kraju krajeva i nije problem: ostaće još uvijek dovoljno zadovoljstvo posmatranja govornika i njihovih gestova.

Da li da u Cetinju ostanete cio dan? Svakako ne. Ostanite bar dva dana: jedan posvetite obilasku grada, a drugi njegovanju sopstvenog govorništva – učite dok imate od koga.

Da krenemo dalje: putem ka Podgorici (E80, M2.3) brzo ćemo pored restorana “Jezerki vrh” (u kome treba kušati pogled i palačinke sa šljivama) doći na raskrsnicu u selu Ulići (7 km od centra Cetinja) na kojoj ćemo skrenuti desno ka Rijeci Crnojevića. Kolovoz je širok 4,5 m a nagib do 8%.

Kad već budemo nadomak Rijeke, sa jedne krivine na lijevo otvoriće nam se najbolji pogled na to mjesto. Na posljednjem dijelu spusta nagib je do 9% a idemo kroz divne četinare i čemprese.

Rijeka Crnojevića je mještašce smješteno na obali istoimene rijeke koja teče u Skadarsko jezero. Izuzetno je slikovito i oduvijek je inspiracija umjetnicima a posebno je vrijedan stari kameni most u centru, Danilov most - po princu Danilu Petroviću koji ga je 1853. godine podigao u znak sjećanja na svog oca Stanka. Na lijevoj strani rijeke je tada kao sastavni dio mosta sagrađena i jednospratna kuća, “Mostina”, sačuvana do danas.

U Rijeci je 1494. godine štampana prva knjiga na ćirilici, otvorena prva apoteka u Crnoj Gori. Tokom 19. i početkom 20. vijeka Rijeka Crnojevića na ovom svom zabačenom položaju bila najveća luka i vodeći trgovački centar u zemlji, a posebno se cijenila sušena riba ukljeva, jedinstvenog ukusa i stoga mnogo tražena u Italiji.

U centru je obnovljeno šetalište sa nekoliko prijatnih restorana i kafića, a na izlasku je raskrsnica na kojoj se desno skreće, preko drugog mosta, ka Virpazaru. Tamo ćemo krenuti kasnije, a sada ćemo pravo, pustim putem ka Rvašima.

Odmah na početku blagog uspona, samo 400 m od raskrsnice, desno je odličan restoran divnog imena: “Poslednja luka”. Na drugoj strani kuće, skrivenoj od puta, je terasa obrasla u lozu i sa pogledom na vodeni “autoput” obrubljen zelenilom, mirnu rijeku koja se neprimjetno kreće ka jezeru.

Dok se hvatamo visine, ispod se vodena traka polako širi u prostrani rukavac Skadarskog jezera, a strme strane Graba (na našoj strani) i Lisinja (na suprotnoj) formiraju krivudavi... fjord.

Uspion dostiže 8%, a mjestu na kome fjord zaokreće od sjevera skoro sasvim nazad ka jugu, u samom tjemenu ovog loma i tačno na mjestu sa najboljim pogledom, nalazi se usamljeno zdanje motela

“Gazivoda”. To je jedina građevina koju vidimo u ogromnom, nadrealnom prostoru oko i ispod nas (ne računajući po koji čamac koji se može pojaviti dolje na vodi) i teško je reći da li je blagoslov ili prokletstvo ovog pejzaža: s jedne strane njegova potpuna bjelina je zanimljiv akcent, kopča na zelenoj i plavoj raskoši, a sa druge, poželjeli bismo da nikakav trag ljudske ruke ne skrnavi krhku lijepotu predjela koji spada u najbolje što Crna Gora ima da ponudi...

Srećom, motel ne samo što je usamljen nego obično djeluje i prazno, pa nam ništa neće smetati dok posmatramo kako se u daljini, tamo na izlazu fjorda, širi pučina jezera a iz nje, u nekoj vrsti vulkanskog pejzaža sa druge planete, rastu čudni oblici poluostrva Prevlaka i ostrva Andrijska gora.

Kad nastavimo vožnju i završimo uspon, doći ćemo na 2,7 km od motela na mjesto na kome ćemo skrenuti desno, da se bliže upoznamo baš sa jednim od tih oblika koji golicaju maštu: krećemo na Prevlaku.

Put do tamo je uzan i nije za “L” kampere, a i “M” kamperi će imati izvjesnih poteškoća u manevrisanju.

Kroz interesantan predio posle manje od 4 km prelazimo kratku uzanu traku kopna koja nas prevodi na Prevlaku. Tu je odmah i raskrsnica na kojoj prvo možemo da skrenemo lijevo do oko 800 m udaljenog istoimenog sela, a potom ćemo desnim krakom moći da napredujemo još kilometar i po (samo motocikli i automobili), do pod brdašce na kome se nalazi groblje. Do njega vodi put koji se odvaja desno, ali je on izuzetno strm pa je bolje parkirati i tih stotinjak metara preći pješice.

I od crkve na groblju i iz sela Prevlaka možemo da uživamo u jedinstvenom krajoliku velikog zaliva Skadarskog jezera. Poluostrvo je naš most u ovaj čudesni, divlji svijet u kome možemo satima posmatrati ptice, tepihe barskog bilja i pojaseve trske, ostrvca, formacije kopna... Opet jedan od vrhunskih prizora u Crnoj Gori, i najbolje što možemo sebi da priuštimo na Skadarskom jezeru, a da to nije iz čamca.

Nazad na “glavni” put ka Rvašima i onda u tom selu (od koga na raskrsnici nećemo mnogo vidjeti) ponovo desno, na drugu rundu upoznavanja sa tajnama skadarskih rukavaca.

Situacija sa ovim deturom je slična kao sa prethodnim, samo još drastičnija: širina kolovoza je 3 m, ali na pojedinim mjestima samo 2,8 m. Dakle “L” kamperi otpadaju (oni treba da se vrate nazad do Rijeke Crnojevića). Šteta, jer je ono što možemo vidjeti na ovom dijelu ture izuzetno, pa navijamo da vozači “M” kampera budu hrabri (put uostalom nije opasan već samo tijesan, a vozila su rijetka) i stignu bar do Karuča.

A Karuč je sićušno, očaravajuće ribarsko selo smješteno na fantastičnoj poziciji, tačno po sredini rukavca koji se tu završava, podno kupe na kojoj se gnijezdi ostatak stare palate. U njega se spuštamo na strmom posljednjem kilometru (9-10%, 2,8 m), tako da je dobar uvid u ovo zrno ljepote obezbijeđen.

Karuč je slijepo crijevo, pa prvo treba da se vratimo na put od Rvaša a onda da njime produžimo stranom brda Bobija ka selu Dodoši. Ovo je prelijepa dionica, sa puno odličnih vidika na široki vodeni prostor, na ostrvo Andrijska gora i uz njega maleni Kom, koji međutim čuva istoimeni manastir. (Kada je ljeto sušno, do tamo se može doći puteljcima kroz močvaru.)

I Dodoši su ribarsko selo, smješteno na obali rječice Karatune (koja se jedva izdvaja iz okolne močvare). Za razliku od Karuča ovdje postoji i smještaj, i to dobar: na samom kraju asfalta, malo

prije mostića preko Karatune, desno je nova dvospratna kuća sa komfornim apartmanima po povoljnoj cijeni. Kod mosta je i plutajući restoran "Studenac" (vodi ga ista porodica).

Kad se kaže "močvara" obično zamišljamo taman, vlažan prostor u kome kaplje sa visokog drveća. Ali ova močvara je otvorena, puna sunca i boja, prijateljska i nasmijana. Stoga neće biti čudo ako mnogi namjernik odluči da se ovdje i zadrži neko vrijeme.

Sada nas čeka povratak u Rijeku Crnojevića, no postoji jedna sjajna, mada neizvjesna mogućnost da od ovog detura napravimo pun krug: uzani mostić kojim mogu da pođu samo automobili i mali kamperi, vodi u dio močvare ka Žabljaku Crnojevića – uzanom šiljatom brdu sa tvrđavom iz 10. vijeka na vrhu. Ova gorda građevina, jedno vrijeme i crnogorska prestonica a danas napuštena, svejedno vjerno stražari nad ušćem Morače u Skadarsko jezero.

Do tamo (odnosno do početka asfalta) ima oko 3,5 km, zemljanim putem koji je kad ima kiša i u rano i kasno doba godine, pod vodom. Ali tokom suvih ljeta njime se može proći i automobilom. Eto, dakle, izazova, a mi preporučujemo: raspitajte se kod mještana o stanju, rizikujte malo ako bude trebalo, i ako ikako možete nemojte propustiti da se probijete do Žabljaka Crnojevića. (Ako je potrebno još malo inspiracije, evo panorame od 360 stepeni:

<http://www.360cities.net/image/zabljak-crnojevica-fortress-montenegro#167.80,41.68,110.0>) U poljima ispod Žabljaka gaje se lubenice pa ćete uživati i u njima, dok procjenjujete s koje strane da napadnete tvrđavu... svojim fotoaparatom.

A posle se može magistralom iz Podgorice preko Vranjine stići do Virpazara i tamo ponovo uključiti u glavnu rutu.

U surotnom, eto nas ponovo u Rijeci: sad skrećemo lijevo, i preko mosta načinjemo put ka Virpazaru (desno se ovdje odvaja putić koji vodi na Riječki grad, a na toj strani se pješice može i do male gradske elektrane pa iza nje do velike Obodske pećine, u kojoj izvire Rijeka Crnojevića... za raspoloženog putnika, pun kofer otkrića).

Za „L“ kampere je put prilično uzan ali prolazan. Osim toga je i sjajan za putovanje – okolina se stalno mijenja, ima prelijepih prizora...

Tri km od mosta je lijep vidikovac, a na njemu i sklepani kafić i prodavnica suvenira „Panorama“. Vlasnikov hobi je da vodi evidenciju o tome iz kojih sve zemalja dolaze putnici, pa ćete o tome od njega čuti zanimljiv izvještaj, a ako ste i sami iz neke egzotične zemlje možete mu učiniti veliko zadovoljstvo. (Azerbejdžan i Kazahstan otpadaju, to je već upisano; za Vanuatu i Novu Gvineju su međutim vrata evidencije širom otvorena).

Posle skretanja za selo Čukovići, na 9,5 km od mosta, nailazi se na mjesto na kome lijevo i nizbrdo kreće pješačka staza do mjesta zvanog Mlinovi i Poseljani. Odlazak do tamo (polo sata u jednom pravcu,

mada... vidjeti dolje) je obavezan, jer su Mlinovi tajna dragocjenost ovog kraja. Nekada su u strmoj, skrivenoj, uskoj uvali koja se tiho spušta do jezera postojali kameni mlinovi od kojih su danas ostali samo zidovi i tragovi (jedan je ipak u skorije vreme rekonstruisan i služi kao vikendica). Tu je i jedan izuzetni lučni kameni mostić, ali prije svega: brojne terasice i bazeni i kadice koje puni i u njima se zabavlja (ostavši bez mlinarskog posla), rječica koja tuda teče. Svaka terasa i svaki bazen su poziv na brčkanje, a glatke stijene na izležavanje i sanjarenje. Odozgo do dolje, jedno za drugim - ako budemo poželjeli da probamo svaku kadu i vir, ostaćemo ovdje mnogo više nego što smo mislili. Pa ako još ne odolimo spuštanju do nekoliko kamenih kućica koje čine Poseljane i do jezerskog rukavca koji tu počinje a liči na najljepše što ima da ponudi Luizijana...

Napomena: staza je kamenita, pa se treba opremiti odgovarajućom obućom.

U Virpazar se spuštamo – kroz pogled na Virpazar. A iz tog šarmantnog mjestača krećemo na put duž južne obale Skadarskog jezera. Širina kolovoza je 3,5 m, najuža mesta su oko 3 m i put krivuda, tako da nije za „L“ kampere a „S“ kamperi će se provući. Nagibi nisu veliki, uglavnom do 8%, nezgodna mjesta su obično obezbijedena ogradom, asfalt je u pristojnom stanju. Saobraćaj vrlo slab.

Vožnja obodom planine Rumije od Virpazara do Ostrosa i dalje do prevoja na granici sa Albanijom, je izuzetan doživljaj, jedan od najsnažnijih koje možemo „iscijediti“ iz Crne Gore. Svaki kilometar puta donosi nam nešto novo; čas smo blizu vode, čas na visinama koje nam poklanjaju široke vidike.

Tek ćemo ovdje spoznati dimenzije jezera koje je sa 44 km dužine i širinom od 14 km, najveće na Balkanu (dvije trećine pripadaju Crnoj Gori a jedna Albaniji). Močvarni dijelovi spadaju u posljednje slatkovodne močvare, najveći su rezervat ptica u Evropi, i posljednje stanište pelikana na našem kontinentu. Oblast jezera je od 1983. godine nacionalni park.

Na 8,7 km od centra Virpazara lijevo i nizbrdo se skreće ka 3 km udaljenom seocu Donji Murići, smještenom na obali jezera. Put do tamo je svjež asfaltiran, ali strm na prvoj polovini (do 11%). Zašto se zavlčiti ovamo? Zato što je tu lijepa šljunkovita plaža omeđena lijepom šumicom, zato što je preko puta minijaturno ostrvo Beška sa istoimenim manastirom i crkvom (na jezeru ima dosta ovakvih ostrva – ovdje ih zovu gorice – a ovo je prilika da posjetimo jedno od najzanimljivijih, samo se sa nekim od lokalnih ribara treba dogovoriti za prevoz čamcem), zato što je tu i lijep restoran sa pogledom, a iza njega odlične brvnare za iznajmljivanje.

(Uzged, jedna od najboljih stvari na ovoj strani jezera je što ne postoje hoteli, moteli, i parkinzi. U stvari, za sada su od Virpazara pa duž cijele južne obale brvnare u Murićima jedini takav smještaj. Ovdje se i namirnice i hljeb nabavljaju tako što se sačekuje pokretna piljarnica - kombi koji svakog jutra prolazi obalom...)

Na tridesetom kilometru od , put vijuga kroz šumu ogromnih starih, reliktnih kestenova. (Sakupljanje i prodaja kestenova je inače u ovom kraju tradicionalna grana kućne privrede. Po kestenovima je ime dobilo i naredno selo, Kostanjica).

Posle pređenih 40 km od Virpazara prolazimo jedino veće selo na obali, Ostros. Par prodavnica i kafana. Odavde je put širi.

Šest i po km iza Ostrosa izlazimo na prevoj Stegvaš (490 m, posljednji dio uspona ima nagib od 8%) i počinjemo spust ka Ulcinju. Put je odavde normalne širine, ali je kolovoz gori (dosta zakrpa, neravno). Nagib na početku spusta je do 9% a kasnije manji.

U Ulcinju je raskrsnica na kojoj ćemo skrenuti lijevo, ka Adi Bojani. Na izlazu iz grada prolazimo pored ogromnog kompleksa solane, i ako smo u Crnu Goru došli da kupimo veliku količinu kvalitetne soli kojom ćemo napuniti našu kuću na točkovima, eto nas na cilju.

A ako to nije naš osnovni razlog dolaska, možda će to biti čuvena nudistička plaža na Adi Bojani? U svakom slučaju, na širokom pješčanom ušću rijeke Bojane u more zateći ćemo hipi-atmosferu, sklepane drvene barakice razbacane po kržljivom rastinju u zaleđu plaže, izvaljena tijela filozofa i umjetnika življenja raznih usmjerenja koja su ovdje pustila korijenje, čak nešto malo pravih turista, i vjetar koji nanosi pijesak na sve to.

No, ima ovdje i ozbiljnih restorana, odlične su mogućnosti za jedrenje na dasci i kite-surfing (uključujući nekoliko škola za obje stvari)...

Na povratku, pred ulazom u Ulcinj i u blizini mosta preko kanala solane, treba naći mjesto za pakiranje, pa se vratiti na most. Odatle se najbolje vide lokalna „postrojenja“ za hvatanje ribe: šuma krivih tankih jarbola i velikih četvrtastih ramova između kojih su razapete mreže, a sve to stoji na drvenim platformama što vire iznad vode. Onima koji vole tehniku biće zanimljivo da vide mehanizam za spuštanje i podizanje mreža koji je „tradicionalan“, na svim platformama isti, a pravi se od diferencijala i automobilskih felni.

Ulcinju treba da posvetimo bar dio jednog dana: na to pozivaju uske stare ulice, spoj Orijenta i Mediterana, lijepa tvrđava, bogata istorija.

Potom ćemo nastaviti do Bara. (Na putu do tamo, u mjestu Utjeha postoji auto kamp.) Na ulasku u Bar ćemo posle pumpe „Kalamper petrol“ skrenuti u prvu ulicu desno i krenuti uzbrdo,

u stari Bar. Tri stotine metara dalje, na mjestu na kome izlazimo na ulicu „Stari put za Ulcinj“ nalazi se ograđeni prostor u kome mudruje lokalna zvijezda: 2000 godina stara maslina.

Od masline idemo lijevo, u ulicu „Stari put za Ulcinj“, pa ćemo brzo stići do parkinga ispod barske tvrđave. Osim posjete tvrđavi, obradovaće nas i uzane kaldrmisane ulice ispod nje, sa prodavnicama suvenira, kafićima, restoranima i kafanama.

Nastavljamo nizbrdo ka centru novog Bara, ali ćemo ranije skrenuti desno, na put koji preko Rumije vodi ka Virpazaru. Biće to još jedno lijepo penjanje u visine sa kojih se kao na dlanu vidi Bar i daleka pučina ka Italiji. Najveći uspon je 10% a put je normalne širine. Na drugoj polovini uspona dugog oko 16 km postoje dva mjesta na kojima teren pomalo radi, pa je asfalt oštećen ili uništen, a postoje i stepenice

visoke desetak centimetara. Radi se o dužini 10-20 m i uz laganu vožnju ova mjesta ne predstavljaju veći problem.

Prevoj je na visini od 805 m, iza njega počinje spust sa nagibima od 8% u gornjem dijelu i do 10% u donjem. Proći ćemo još četiri mjesta sa uništenim asfaltom (makadam). Prva dva su duga 10-15 m, a treće i četvrto po 30 m.

Nadomak Virpazara imamo odličan pogled na prelijepo Crmničko polje, dom dobrom vinu i sušenim ukljevama koje uz to vino najbolje idu.

Oko 1,2 km prije raskrsnice kod Virpazara koju smo već jednom prošli idući na put pored jezera, nalazi se uzano mjesto između dva zida: 4 m širine.

Iz Virpazara sada kratko vozimo magistralnim putem E65/E80 koji vodi u tunel Sozina, ali sa njega posle 1,5 km odlazimo na mirni stari put ka Petrovcu. Nekada je ovo bio glavni put do mora, a sada je pomalo zaboravljen i sa relativno slabim saobraćajem – odlično za naše potrebe.

Krećemo na uspon, u početku od 7%, kasnije 8 i 9%, do prevoja udaljenog 16 km. Tamo se, sa visine od 705 m naravno odlično vidi Petrovac i obala oko njega.

Spust je nagiba 9% a u slučaju kiše treba imati na umu da je asfalt na ovom putu uvijek bio poznat po klizavosti – dakle potrebna je oprezna vožnja.

Između Petrovca i Budve najveća atrakcija je naravno poluostrvo Sveti Stefan, još jedan zaštitni znak Crne Gore i jedan od najslikanijih motiva u njoj.

Budva je veliko mjesto koje ljeti vrvi od turista. Mi ćemo sada samo proći kroz nju, počinjući posljednju petlju na našoj ruti: odlazimo do 4,5 km udaljene raskrsnice kod plaže Jaz, na kojoj će se taj mali krug i zatvoriti. Sada idemo pravo, ka Grblju.

U tom mjestu ćemo skrenuti lijevo, ka glavnom cilju – Bigovi. Širok put sa dobrim asfaltom brzo nas dovodi do Lješevića, a iza njih i dalje pristojnim kolovozom stižemo do Bigove (na zadnjem dijelu je spust od 8%).

Na ulasku u ovo ribarsko selo se prolazi između zidova i širina je 3,5 m, ali na drugoj strani mjesta postoji suženje na samo 3 m, tako da je za „L“ i „M“ kampere najbolje parkirati negdje u blizini i onda prošetati po selu pa se potom istim putem odvesti nazad ka Lješevićima. Ostali mogu dalje – kroz selo i potom drugim putem, kojim će zatvoriti krug ka Lješevićima.

Bigova je bliska Rosama po miru i slikovitosti, mjestašce stvoreno da se u njemu uživa u toplom ljetnjem danu. Čamci i mreže, par restorana i lijepa atmosfera, dovoljni su za punu korpu raspoloženja.

Nazad ka Lješevićima ali ćemo onda skrenuti na put koji vodi u Pobrđe, Kubase i Kovače.

U Kubasima je suženje između zidova široko 3 m, pa vozači širokih vozila to ponovo treba da imaju na umu. Iza Kubasa prolazimo sela Krimovica i Kunjići, a od ovog posljednjeg kreće strm spust uskim putem (9, ponegdje 10%, 3,5 m) ka uvali Trsteno. Ovu dionicu krase i lijepi vidici.

U uvali Trsteno možemo najprije da skrenemo desno do nedaleke plaže „Ploče“ (puno svijeta, cjelodnevni party, glasna muzika) a onda ćemo širokim putem uz obalu otići do plaže Jaz i vratiti se u Budvu (kojoj sada možemo da posvetimo dovoljno vremena).